

Margareta BAŠARAGIN¹

„Ženske studije i istraživanja”, Novi Sad

INSTITUCIONALIZACIJA ISTRAŽIVANJA RODA U VISOKOŠKOLSKOM OBRAZOVANJU

(Dragica Vujadinović i Zorana Antonijević, ur., *Rodna ravnopravnost u visokom obrazovanju: koncepti, prakse i izazovi*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2019, 363 str., ISBN 9788662632791)

Zbornik radova *Rodna ravnopravnost u visokom obrazovanju: koncepti, prakse i izazovi* sadrži uglavnom rezultate izlaganja sa konferencije „Rodna ravnopravnost u visokom obrazovanju: međunarodne dobre prakse i lokalni kontekst”, koja je održana na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu oktobra 2017. godine. Priređivačice zbornika su Dragica Vujadinović i Zorana Antonijević, a izdavač je Akademska knjiga iz Novog Sada (čija je osnivačica Bora Babić, dobitnica brojnih nagrada i priznanja za kvalitet).

Zbornik se sastoji od „Predgovora” priređivačica (IX-XVII), za kojim slede pet poglavlja koja tematski objedinjuju ukupno 20 pojedinačnih priloga 27 autorki i autora: „Kritički pristup visokom obrazovanju iz rodne perspektive” (1–59), „Urođnjavanje visokog obrazovanja i istraživanja: izazovi i prakse i mogućnosti institucionalizacije u evropskom kontekstu u Srbiji” (61–98), „Rodna ravnopravnost, diskriminacija i segregacija u visokom obrazovanju u Srbiji: kritički osvrt” (99–185), „Urođnjavanje disciplina i rodnost kao disciplina” (196–250), „Teorijska i strateška pitanja urođnjavanja pravničkog obrazovanja” (251–349). Na kraju knjige su „Biografije autorke i autora radova” (351–363) i „Registar pojmova” (365–369).

U predgovoru pod naslovom „Rodna ravnopravnost u visokom obrazovanju: feministički izazov za 21. vek” priređivačice objašnjavaju razlog

---

1 E-mail: margareta.basaragin@gmail.com

2 Zahvaljujem profesoricu Svenki Savić na sugestijama upućenim prethodnoj verziji ovoga prikaza.

nastanka zbornika, a to je „nesklad između, s jedne strane, normativne uređenosti i deklarativne posvećenosti rodnoj ravnopravnosti u visokom obrazovanju, na nacionalnom i međunarodnom nivou, a s druge, faktičkog nepostojanja procesa urođnjavanja u praksi”, i to sa idejom „da se na jednom mestu okupe domaće i strane autorke i autori kako bi na stručan, kritičan i podsticajan način pokrenuli dijalog o potrebi uvođenja rodne perspektive u visoko obrazovanje u Srbiji” (Vujadinović i Antonijević 2019, IX).

Ovaj zbornik se pojavljuje u trenutku kada se rodne studije kao visokoškolski doktorski program na Univerzitetu u Novom Sadu ukidaju, jer Univerzitet ne prepoznaje značaj i doprinos ovog interdisciplinarnog programa za nauku, društvo i kulturu, a i obrazovne institucije su se pokazale nespremljene da podrže već postojeće domete feminističkog znanja, teorije i prakse (cf. Savić [u štampi]). S tim u vezi, u fokusu ovog prikaza su načini na koje su pojedine autorke razumele proces urođnjavanja visokoškolskih institucija u Srbiji, sa posebnim akcentom na proces beleženja istorijata rodni t. ženskih studija.

Zbornik možemo razumeti kao nesporni doprinos feminističkoj teoriji i praksi, ako imamo u vidu nameru autorki i autora (većinom iz oblasti prava) da istaknu procese i prakse urođnjavanja i porođnjavanja u visokoškolskim institucijama. Ne smemo zaboraviti da feministička teorija ne predstavlja samo proizvodnju znanja o određenoj temi, već je ona istovremeno neposredna diskurzivna i politička praksa. Stoga ćemo je najbolje razumeti kao metodu intervencije u određenu, preovlađujuću naučnu oblast, koja se brani od prastarih „legitimnih” i „naučnih” institucija. Time se feminističke naučne metode uvlače u odnose moći (cf. Mohanty 1998).

Ova pitanja otvara već u prvom poglavlju sociološkinja Marina Hjuston (Hughson) u tekstu „Rodnost i proizvodnja znanja na poluperiferiji: pravo na izvrsnost?” (Hughson u Vujadinović i Antonijević 2019, 3–25). Autorka autentično i veoma iskreno pokušava da odgovori na kompleksno pitanje „položaja naučnica u društvu” i rodni studija, prelamajući proces proizvodnje znanja i fenomen naučne izvrsnosti kroz teorijski pristup poluperiferije koji zagovara u svojim radovima, te ističe njihovu institucionalnu i epistemološku urođnjenost u društvenim strukturama.

Potom sociolog Džef Hern (Jeff Hearn) u radu „Muškarc i maskuliniteti u visokom obrazovanju, višem obrazovanju i nauci: pristupi, primene i akcije” („Men And Masculinities in Academia, Higher Education And Science:

Approaches, Applications, And Actions”) (Hearn u Vujadinović i Antonije-
vić 2019, 27–45) u fokus postavlja rodnu nejednakost iz perspektive muških
osoba u evropskom kontekstu. Kritički pristupa trima temama: 1. položaju
porodjenih osoba, akademskih identiteta muških osoba i njihovih karijera;
2. kako se praktikuje, organizuje i rukovodi visokim obrazovanjem i nau-
kom unutar institucionalizovane akademske kulture; 3. šire pitanje (p)orod-
njenosti znanja *per se*, i to u istraživačkom procesu i proizvodnji znanja. Na
kraju daje predlog intrevencija na ličnom, interpersonalnom i organizacio-
nom nivou u obliku konkretnih akcija – postupaka i oblika ponašanja.

Tradicija ženskih i rodni studija postoji: istorija ženskih i rodni stu-
dija i feminističke teorije započela je pre više od pola veka tokom drugog
talasa ženskog pokreta, 60-ih godina prošlog veka. Već u prvim tekstovima
tadašnjih feministkinja o svojoj nauci nazirala se povezanost između onoga
za šta postoji naučno interesovanje radi saznanja i političke prakse – polje
naboja u kojem se stvara i deluje feministička teorija uprkos svim instituci-
onalizacijama i profesionalizaciji sve do danas. Zato je naša dužnost da za-
beležimo procese svih segmenata urođnjavanja feminističkog znanja u aka-
demski diskurs i da popišemo sve akterke ovoga procesa koji je dejstvovao
pre svega kao mreža. Tačnije, da doprinesemo našoj istoriji. Pojedini naponi
u ovom nastojanju su već načinjeni (Baćević et al. 2010; Blagojević Hjuson
2014; Dojčinović Nešić i Popović 2002; Dojčinović i Kolarić 2018; Savić 2014;
2020; Sekulić 2012, i dr.), ali nam preostaje njihova ponovna evaluacija.

Institucionalizacijom ženskih i rodni studija bave se radovi filozofkinje
Daše Duhaček „Izazovi u praksama institucionalizacije i izvođenja ženskih
studija” (Duhaček u Vujadinović i Antonijević 2019, 223–234) i sociološkinje
Isidore Jarić „Javni i skriveni kurikulumi rodni studija u Srbiji (1978–2018)
i njihovo integrisanje u sistem visokog obrazovanja” (Jarić u Vujadinović i
Antonijević 2019, 235–250).

U fokusu autorke Duhaček je proces nastanka i razvoja Centra za žen-
ske studije iz Beograda, kao prvog alternativnog visokoškolskog obrazov-
nog centra o ženama za žene u Jugoslaviji. Tekst nije rezultat izlaganja na
pomenutoj konferenciji, već predstavlja u najvećem delu prevod teksta koji
je autorka ranije objavila. Autorka posebno naglašava kako su se oformlje-
no feminističko znanje i obrazovno-teorijsko-istraživačke prakse iz Centra
prelele na instituciju Fakulteta političkih nauka na Univerzitetu u Beogradu.

Nažalost, autorka ne razmatra posebno kako su se paralelno ženske studije formirale i umrežavale van teritorije Beograda, na prostoru uže Srbije i Vojvodine, i kako je feministička zajednica na univerzitetskom nivou saradivala. O tome parcijalni, neobjavljeni zapisi postoje, kao i oni razjedinjeni u raznim radovima (npr. Čeriman et al. 2011).

Isidora Jarić prati istu liniju institucionalizacije ženskih studija na Univerzitetu u Beogradu, sa kritičkim osvrtom na neke standarde (pre svega etičke i profesionalne) koje kurikulumi i predavačice ženskih tj. rodni studija imaju da zadovolje da bi se nazivale naučnom (inter)disciplinom. Ni u ovom, kao ni u prethodno pomenutom tekstu, ne pominje se da smo svedočile i učestvovala u osnivanju, delovanju i obrazovnom radu Centra za rodne studije (CRS) sa magistarskim, kasnije masterskim, i doktorskim programom (2004–2020) na Univerzitetu u Novom Sadu, u okviru Asocijacije centara za interdisciplinarnu i multidisciplinarnu studije i istraživanja (ACIMSI), dakle na visokoškolskoj državnoj instituciji, uz posebno zalaganje profesorice Svenke Savić, pa ostaje da se u budućnosti bliže i dublje razmotre sličnosti i razlike u procesima institucionalizacije rodni studija na naša dva najveća univerziteta.

Rodnu perspektivu u visokom obrazovanju, kao i ženske tj. rodne studije, odlikuje feministička interdisciplinarnost, multidisciplinarnost i/ili transdisciplinarnost, tačnije „zajedničko istraživačko nastojanje različitih disciplina”, zatim dijalog i „postojanje prakse akademske feminističke zajednice čije su članice voljne da pregovaraju o hijerarhijama znanja i relacijama moći” (Babić Avdispahić et al. 2013, 27–28). Stoga lepeza istraživanja i raznovrsnih uvida u okvirima ženskih i rodni studija, kao i na drugim visokoškolskim programima sa rodnom perspektivom, nije i nikada ni neće biti konačna. Prilog tome čine radovi u četvrtom poglavlju. Književna kritičarka i istoričarka Svetlana Tomić donosi rad „Studije srpske književnosti: mit o urođnjavanju višeg obrazovanja” (Tomić u Vujadinović i Antonijević 2019, 189–206), u kom na primeru kurikuluma predmeta Srpska književnost 19. veka za dodiplomske studije na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu i Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu ukazuje na nepostojanje rodno osetljivih sadržaja kada je u pitanju njegova organizacija i koncepcija, što se prevashodno odnosi na nevidljivost i nedovoljnu zastupljenost srpskih književnica ovog perioda i neupotrebu rodno osetljivog jezika. To tumači otporom akademske javnosti prema „osavremenjavanju i urođnjavanju višeg obrazovanja i znanja

o nacionalnoj istoriji književnosti” (ibid., 200), ali i ističe da na oba univerzitetska centra postoji izvestan broj urođenjenih izbornih predmeta književnosti na postdiplomskim studijama, pre svega doktorskim, zahvaljujući inicijativi pojedinih univerzitetskih profesorki.

Ekonomistkinja Tatjana Đurić Kuzmanović u radu „Feministička ekonomija i rodne studije u Srbiji: mogućnosti i izazovi” (Kuzmanović u Vujađinović i Antonijević 2019, 207–221) daje kratak pregled ideja i praksi feminističke ekonomije kao naučne i pedagoške discipline i ističe njen, često zanemaren, značaj i neiskorišćen potencijal kako u studijama ekonomije i roda, tako i u ekonomskopolitičkim debatama i odlučivanju u Srbiji.

Integraciji rodne perspektive u visoko obrazovanje u evropskom kontekstu posvećeno je drugo poglavlje. Ono objedinjuje radove sociološkinja, stranih autorki Lise Husu (Liisa Husu) „Rodna jednakost u nordijskom visokom obrazovanju: prednosti i izazovi” („Gender Equality in Nordic Academia: Advances And Challenges”) i Veronike Tašner i Milice Antić Gaber „Obrazovna meritokratija i rodna jednakost u slovenačkom visokom obrazovanju“ („Educational Meritocracy And Gender Equality in Slovene Academia”). Autorka Husu problematizuje prakse porođnjavanja na prostoru nordijskih zemalja, koje i pored dobre podrške nacionalnih i evropskih politika koje garantuju rodnu ravnopravnost u visokom obrazovanju, ipak rezultiraju rodnom nejednakostima kada je u pitanju akademska karijera i izvori finansiranja naučnih istraživanja za žene. Autorke Tašner i Antić Gaber tematizuju koncept obrazovne meritokratije i njegove uloge u visokom obrazovanju u Sloveniji danas. Ukazuju da ona nije dovoljan kriterij za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i da, u slučaju žena, podržava hegemonističke strukture. Autorke posebno naglašavaju da izostaje rodno osetljiv jezik u pisanom akademskom diskursu, čija je upotreba osnovna pretpostavka za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u visokom obrazovanju (za specifično slovenački jezik pogledati rad Hofman 2017).³

---

3 Radove u zborniku *Znanost (brez) mladih: zgodnje stopnje znanstvene kariere v Sloveniji skozi perspektivo spola* (2017), koji uređuje Ana Hofman, autori i autorke pišu rodno osetljivim jezikom, i to na taj način da za imenovanje osoba, kao i njihovih titula i zanimanja koriste donju crtu (*zaposlene_i*). Teorijska pozadina ovakve upotrebe je kritika koncepta dvorodnosti te isticanje da postoji više od dva roda. Ovo je prvi put da je ovakav oblik rodno osetljivog jezika upotrebljen u pisanom akademskom diskursu u Sloveniji.

Zaključci ovih radova samo potvrđuju da je praksa porođjavanja visokoškolskih programa, isto kao i praksi unutar institucija univerziteta i u naučnim istraživanjima, obojena nerazumevanjem, manjkom realne podrške i neprepoznavanjem potencijala i u zemljama članicama EU.

Ističem da zbornik okuplja velikim delom i radove pravica (Zorice Mršević, Marijane Pajvančić, Susanne Baer, Nevene Petrušić i dr.), angažovanih po pitanjima usaglašavanja feminističkih teorija i praksi unutar visokoškolskih koncepata studija prava kod nas i u svetu, koji tematizuju koncepte, teorijske pristupe i neposrednu praksu u odnosu roda i prava.

Zbornik radova *Rodna ravnopravnost u visokom obrazovanju: koncepti, prakse i izazovi* daje presek načina na koji su visokoobrazovne institucije u Srbiji i delu EU razumele uvođenje rodne ravnopravnosti u akademski diskurs, pruža različite uvide u konceptualizaciju rodno osetljivih kurikuluma, ističe interdisciplinarnu povezanost roda sa drugim naukama i istraživanjima i upozorava na nedoslednost i nedovršenost procesa urođjavanja. Stoga je namenjen svim „teoretičarima, praktičarima, ali i donosiocima odluka, te da će pokrenuti preko potreban dijalog oko budućnosti urođjavanja visokog obrazovanja u Srbiji” (Vujadinović i Antonijević 2019, XVII), dakle onima koji/e su spremni/e da svoju naučnu perspektivu, teorije i sadržaje koje zastupaju prodube i prošire preko njihovih granica. Istovremeno je i poziv na dijalog među akterkama u beleženju naše istorije u procesu institucionalizacije rodnih (ženskih) studija i integracije roda i feminističke teorije u ostale naučne discipline.

LITERATURA

- Babić Avdispahić, Jasminka, Jasna Bakšić Muftić, Nejra Nuna Čengiđ, i Gorana Mlinarević. 2013. *Ka transformativnom i odgovornom znanju: rodne studije u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Centar za interdisciplinarne studije.
- Baćević, Jana, Jelisaveta Blagojević, Daša Duhaček, Tamara Džamonja Ignjatović, Martina Vukasović, Dragana Popović, i Adriana Zaharijević. 2010. *Analiza rodne dimenzije u visokoškolskom obrazovnom materijalu*. Beograd: Centar za studije roda i politike, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i UNDP.

- Blagojević Hjuson, Marina. 2014. „Marina Blagojević Hjuson, Beograd (životna priča).” U *Deset godina godišnjeg priznanja u oblasti ravnopravnosti polova (2003-2013): životne priče nagrađenih*, uredile Svenka Savić, Vesna Šijački i Katarina Krajnović, 220–232. Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova i Ženske studije i istraživanja.
- Ćeriman, Jelena, Sanja Milutinović Bojanić, i Gazela Pudar. 2011. „Serbia at the Crossroads: Gender Inclusiveness in Higher Education: Real or Just Wishful Thinking.” In *From Gender Studies to Gender IN Studies or Gender-Inclusive Curriculum in Higher Education*, edited by Laura Grunberg, 185–207. Bucharest: UNESCO-CEPES.
- Dojčinović Nešić, Biljana, i Dragana Popović, ur. 2002. *Centar za ženske studije Beograd 1992/2002*. Beograd: Centar za ženske studije.
- Dojčinović, Biljana, i Ana Kolarić, ur. 2018. *Feministički časopisi u Srbiji: teorija, aktivizam i umetničke prakse u 1990-im i 2000-im*. Beograd: Filološki fakultet.
- Hofman, Ana, ur. 2017. *Znanost (brez) mladih: zgodnje stopnje znanstvene kariere v Sloveniji skozi perspektivo spola*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Mohanty, Chandra Talpade. 1988. „Aus westlicher Sicht: feministische Theorie und koloniale Diskurse.” *Beiträge zur feministischen Theorie und Praxis* 23(11): 149–162.
- Savić, Svenka, ur. 2014. *ACIMSI Centar za rodne studije UNS: deset godina posle*. Novi Sad: ACIMSI Centar za rodne studije UNS.
- Savić, Svenka. [u štampi] „Centar za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu: doktorske studije.” U *Zbornik radova sa Konferencije „Naučnice u društvu”*, uredile Miroslava Lukić Krstanović, Mladena Prelić i Lada Stevanović. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Sekulić, Nada. 2012. „Osnivanje studija roda na Filozofskom fakultetu u Beogradu: razgovor sa prof. Anđelkom Milić.” *Sociološki pregled* (Posebno izdanje) XLVI(3-4): 783–796.
- Vujadinović, Dragica, i Zorana Antonijević, ur. 2019. *Rodna ravnopravnost u visokom obrazovanju: koncepti, prakse i izazovi*. Novi Sad: Akademska knjiga.